

вати його байки як філософські твори. Найбільш виразно філософський зміст байок простежується в «Азбуці світу».

Володимир Шаян порівнює педагогічне вчення Г.Сковороди з педагогічними поглядами Руссо, але вказує, що Сковорода піднявся значно вище у своїх педагогічних поглядах на виховання людини: «Руссо твердить, що людина з природи добра. Г.Сковорода не зробив такої помилки. Кожна людина родиться із вродженими нахилами чи здібностями...

Даремно також шукати в Руссо тих висот ідеалістичного героїзму, що зустрічаємо у вченні Сковороди. Руссо здобув всесвітню славу своїми педагогічними вченнями. Багато з його поглядів мусів пізніше виправляти Песталоцці, що – витягнувши з них практичні висновки – поклав підвалини під новітню педагогіку.

Із тверджень Г.Сковороди не треба нічого спростовувати і саме тим він різниться від Руссо. Погляди Г.Сковороди знаходять своє блискуче підтвердження в новітній психології і медицині. Людина родиться із засновками своїх здібностей, отже, їх можна розвивати далі та пристосовувати до означеного значення. Твердження Сковороди не тільки чудово витримують пробу історії, але й можуть стати підвалиною для справді нової педагогіки»¹¹.

Володимир Шаян вважав, що уважне й детальне вивчення філософії Григорія Сковороди у зв'язку з розвитком світової філософської та педагогічної науки, порівняльний аналіз і оцінка вимагають не тільки окремих праць, а й розвиненого Сковородознавства. З гіркотою він констатує, що історія всесвітньої педагогіки нічого не знає про Г.Сковороду.

Отже, можна говорити, що Г.Сковорода був «пробудником пробудників». Відродження і пробудження української нації нового часу насправді починається від Григорія Сковороди.

На думку Володимира Шаяна, погляди Сковороди не тільки випередили на добрих два століття розвиток української духовності, не тільки витримали випробування історії, але й з гідністю представляють глибокі етичні цінності українського світоглядання і світогляду.

¹ Шаян В. Сковорода – етик і соціолог // Краківські вісті. – 1944, жовтень.

² Шаян В. Григорій Сковорода – Лицар Святої Борни // Орден. – Аугсбург. – 1945. – №2.

³ Шаян В. Етичні, соціологічні і педагогічні погляди Григорія Сковороди. (Ідеологічно-філософські дослідження). У кн.: Віра предків наших. – Гамільтон, 1987. (Перше і друге видання здійснено у Лондоні у 1959 – журнал «Орден», 1961 – журнал «Визвольний шлях»).

⁴ Шаян В. Сковорода й духовне обличчя України у 18му сторіччі. У кн.: Віра предків наших. – Гамільтон, 1987.

⁵ Шаян В. Сковорода – етик і соціолог // Краківські вісті. – 1944, жовтень, с. 6.

⁶ Шаян В. Віра предків наших. – Гамільтон, 1987. – С. 481-482.

⁷ Шаян В. Етичні, соціологічні і педагогічні погляди Григорія Сковороди... – С. 502.

⁸ Там само.

⁹ Там само. – С. 504.

¹⁰ Там само. – С. 506-507.

¹¹ Там само. – С. 522.

Summary

*George Kojolianko
(Chernivtsi)*

Ideen-pädagogische Sichten von Hryhorij Skovoroda im Kontext des Werdens und der Entwicklung der ukrainischen Nation in der Bewertung vom Ethnologen Wolodymyr Schajan

Im Artikel werden ideen-pädagogische Sichten von Hryhorij Skovoroda in der Bewertung vom Ethnologen Wolodymyr Schajan erforscht. W. Schajan hat in den Werken, die dem Schaffen von Hryhorij Skovoroda gewidmet sind, einen Beitrag zur Entwicklung der Philosophie und Pädagogik in der Welt gezeigt.

Schlüsselwörter: Ethnologe, Philosoph, Nationalpädagogik, Geistigkeit, Weltanschauung, Nation, ukrainischer Glaube, Kultur.

УДК 94(09): 821. 161. (477. 83) „XIX”

*Володимир Галик
(Дрогобич)*

ТУРКІВЩИНА В ГРОМАДСЬКІЙ ТА НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ІВАНА ФРАНКА

У дослідженні відбита суспільна й наукова діяльність Івана Франка на поприщах Турківщини, на основі чого, проаналізовані історико-краснавчі й етнографічно-фольклорні аспекти дослідницької діяльності письменника відносно окремих населених пунктів Турківщини. На основі суспільної діяльності й наукового спадку І.Франка розкрито й розглянуто історичні, територіально-адміністративні процеси, які тут відбувалися, особливості релігійного й духовного життя, соціально-економічні відносини, в окресленому регіоні.

Ключові слова: Іван Франко, Турківщина,

Ім'я та праці Івана Франка сьогодні широко відомі в Україні. Нагромадилася і певна література про його внесок у розвиток національної історичної науки як складової української гуманістики. Видається, що дослідники життєвого і творчого шляху Івана Франка відзначають важливість

його громадської діяльності та наукової спадщини в царині історії лише в загальних рисах. Так, добре відомо, що дослідник величезну увагу присвятив вивченню минулого Турківщини, де активно проводив свою громадську та наукову діяльність, проте досі практично не вивчено розробку І.Франком проблем регіональної історії, зокрема й дуже близької йому Турківщини. Розуміючи, що зроблено небагато в з'ясуванні цієї важливої проблеми, пропонуємо простежити вивчення питання в історіографічному річищі, взявши за основу аспект окремих праць, які в тій чи іншій мірі демонструють окремі штрихи громадської та наукової діяльності І.Франка в населених пунктах Турківщини, що було предметом прискіпливої уваги та зацікавлення письменника.

В цьому контексті виокремлюються, зокрема, науково-популярні нариси дослідника Бойківщини Г.Дем'яна¹, де простежено історико-краєзнавчу, етнографічно-фольклорну та громадсько-пропагандистську діяльність Івана Франка на теренах Турківщини, охарактеризовано стосунки І. Франка з просвітянами краю.

У дослідженні Я.Грицака² проаналізовано історико-краєзнавчі, етнографічно-фольклорні, політичні, соціально-економічні аспекти дослідницької спадщини Івана Франка на теренах Турківщини. При аналізі політичного портрета Івана Франка дослідник немало уваги приділяє його громадській діяльності під час виборів до австрійського парламенту на теренах Самбірщини та Старосамбірщини, де окремими сюжетами представлена і Турківщина, простежує передумови, які зумовили еволюцію ідейних поглядів Івана Франка³.

У 2006 р. відзначалася 150-та річниця від дня народження Івана Франка, яка стала поштовхом для багатьох франкознавців пролити світло на маловивчені періоди з Франкового життя: його стосунки з селянами і робітниками Дрогобицько-Самбірсько-Турківського Підгір'я, бачення І. Франком селянського та робітничого прогресу, розбіжностей між селом та містом, прямих контактів І.Франка з робітничо-селянським прошарком населення окресленої території.

У фундаментальній праці цього часу «Пророк у своїй вітчизні» уже згадуваний дослідник Я.Грицак розглядає Франкове життя на тлі малих спільнот: його сім'ї, рідного села, товаришів у навчанні, редакцій газет і журналів, у яких він працював, нелегальних гуртків, серед яких він вів свою пропаганду⁴.

Варто згадати також багатотомні праці Р.Горак та Я.Гнатіва, присвячені різним періодам життя та творчості Івана Франка, в яких автори розкривають різні аспекти досліджуваної нами теми, зокрема його діяльність та контакти із провідними діячами на теренах Турківщини⁵. Окремі їх дослідження присвячені питанню громадської роботи письменника, пов'язаної зі студентськими това-

риствами, напружену редакторську та літературну роботу в молодіжному журналі «Друг», де він періодично друкував свої історико-краєзнавчі та етнографічно-фольклорні розвідки, присвячені теренам Турківщини. Чимало матеріалу можемо почерпнути стосовно знайомств вченого на теренах Турківщини, диспути в товариських колах та на шпальтах газет з польськими соціалістами та роботу над першою політичною платформою на Прикарпатті під назвою «Програма польських і руських соціалістів Східної Галичини». Значна увага у працях відведена виборчим перегонам до австрійського парламенту та галицького сейму, в яких брав участь Іван Франко, та проводив свою політичну пропаганду на теренах Турківського Підгір'я.

Відомо також, що невід'ємною часткою Франкового зацікавлення Турківщиною були апокрифи. Апокрифознавство Франка та науково-краєзнавчу діяльність в останнє десятиріччя його життя досліджувала в літературознавчому аспекті Я.Мельник⁶, яка по-новому трактує віднайдені письменником рукописи на теренах Турківщини⁷.

Отже, українська франкознавча наука має певні здобутки у дослідженні громадської та наукової діяльності, історико-краєзнавчих та етнографічно-фольклорних праць І.Франка, які присвячені Турківщині, але однак недостатньо проаналізовано їх з джерельно-критичної точки зору. Оцінюючи цей доробок, зауважимо, що цілий ряд аспектів громадської та наукової роботи І. Франка на Турківщині залишилося поза їх увагою. Тому дана тема потребує окремого спеціального вивчення, яке може дати ефективні і продуктивні результати. Саме й це зумовило вибір означеного дослідження.

Мета дослідження полягає в аналізі громадської та наукової діяльності І.Франка на теренах Турківщини, його внеску у вивчення історії цього регіону в суспільно-політичному та культурно-просвітницькому аспекті. Для досягнення мети були конкретизовані такі основні завдання: визначити рівень наукової розробки теми в історіографії кінця ХХ – початку ХХІ ст.; проаналізувати громадську і наукову діяльність вченого на теренах Турківщини а також визначити його внесок у розвиток історичного краєзнавства, фольклористики та етнографії краю.

Терени Турківщини були одним з улюблених місць праці та відпочинку Івана Франка. В період між 17 липня і 20 серпня 1886 р. він побував у селах Вовче і Лімні, де провідував Михайла Павлика. Зокрема, біля Вовчого дослідник обстежив джерело, з якого бере початок Дністер. Своїм перебуванням у гірських селах І.Франко послуговувався для дослідницької роботи. Очевидно, дещо раніше у Вовчому він зустрічався з Онуфрієм Ганкевичем, який був знайомим Маркіяна Шашкевича⁸. Від нього довідався про художника і різьбяр Івана Лукича Вендиловича, який навчався на теологічному факультеті Львівського університету разом з

М.Шашкевичем. На основі цих оповідей І. Франко у 1886 р. опублікував у журналі «Зоря» невелику статтю «До історії нашого відродження»⁹, яка спричинилася значним мірилом до того, що ім'я цієї особистості не було забутим¹⁰. Кілька разів бував І. Франко у селі Грозьова, де гостював у священника Михайла Флюнта.

Паралельно провідував і село Диньову над Сяном, де провів майже півтора місяця, з 19 травня до 30 червня 1885 р. Разом з дружиною і дітьми був тут й літом 1886 р. та з 22 липня до 29 липня 1889 р.¹¹ В цьому селі на той час священником був Іван Кузів, етнограф та добрий знавець бойківської культури¹². З листування І.Кузіва з І.Франком дізнаємося, що саме він або приймав дослідника в себе, або ж сприяв йому заорендувати принагідне помешкання. Десь у 1886 р. у листі до І.Франка І.Кузів пропонував йому заїхати в гості, стверджуючи, що «...мені Ваш побут не зробить найменшого клопоту, бо помешкання, як знаєте, є обширне і вигідне. Напишіть, коли приїдете до Устрік, то коні вишлю...»¹³.

І. Франко навіть думав придбати в Диньовій відрізок землі та житло, щоб мати для себе і сім'ї постійне місце для дозвілля літом. Звичайно, І.Кузів допомагав І. Франкові реалізувати цей задум. Так, проводячи переговори з тамтешнім поміщиком, він у своєму листі до І.Франка повідомляв, що той має «...на продаж виставлений з дерева... домок. Тільки ще не скінчений – значиться не витиньковий, нема ні повали (стелі. – В. Г.), ні підлоги, ні п'єців, ні дверей, ні вікон, тільки зруб і дах, критий гонтом. Той домок є близько мене і на ладнім місці положений. Коло дороги. Десь я его оглянув, має 4 убікації (кімнати. – В. Г.), обширні досить; значиться могло би бути 3 покої і кухня. За той домок і морг ґрунту коло него жадає 500 зл., (золотих римських. – В. Г.), але викінчити мусите своїм коштом...»¹⁴. Пан самотужки завершувати будівництво не бажав, оскільки це б йому обійшлося додатково в 400 золотих ринських, а І. Франко, в свою чергу, вважав таку суму занадто великою, що й призвело до незгоди.

Звернемо увагу на те, що у серпні 1888 р. Франко відпочивав із сім'єю в Карлсдорфі поблизу Лавочного у свого друга, учителя Антона Березинського. Під час цього відпочинку він зробив декілька екскурсій навколишніми місцевостями. Однією з них була мандрівка у містечко Сморже, яке Франко описав в оповіданні «Ярмарок у Сморжу»¹⁵. Гірське містечко Сморже, як стверджує автор, було розташоване поблизу тодішнього угорського кордону «в Стрийському повіті, в долині горішнього Стрия». Містечко було скромним і нічим особливим не виділялося, тільки що своїм розташуванням поміж горами. «У самім містечку звичайно досить пусто й глухо; по широкім ринку тут і там блукаються жиди або ліниво проходять бойки в коротких кептарях та овечих кучмах на голові. Пусту-

ють широкі стіни заїзних домів, нікого не ваблять до себе склепи (крамниці. – В. Г.) з убогим товаром, і здається, що якийсь сонний дух витає над цілим містечком. Та зовсім інакше буває тут літом, на Матки (Успеніє Присвятої Богородиці), коли в Сморжу відбувається великий ярмарок на рогату худобу... Сморже в той день буває буквально залите, заповнене, натолочене народом і худобою»¹⁶. Під час відвідування ярмарку у 1888 р. І.Франко зауважив, що містечко повністю було заповнене возами, людьми і худобою. У цей день великої і дрібної скотини налічувалося до 10 000 одиниць. Тут фігурували «величезні сиві угорські воли з великими рогами, так звані кайли, і чорні гірські, крепкі до роботи воли з невеличкими та крутими рогами, звані барнами, і жовті воли з невеличкими та майже простими рогами. Корів було менше, на воли тут головний торг. Воли, пригнані прямо з полонини, привиклі до свободи та тиші, тут стояли мов здивовані, не їли, не римигали, а тільки роззиралися доакола...»¹⁷ В середньому пара волів коштувала близько 200-300 золотих, хоча були й такі велетні, що покупець пропонував за пару 400-500 золотих. В основному волів закупляли для везу у Відень, де перепродували удвічі дорожче¹⁸.

Цього ж року вчений здійснив подорож на гору Пікуй (Гуслю)¹⁹ – найвищу географічну точку Львівщини і Сколівських Бескидів²⁰. Її висота сягає 1 405 метрів і на сьогочасних мапах носить назву Гостра Гора²¹.

Цю подорож І. Франко описав в одній із своїх розвідок, яку виявив і опублікував відомий український бібліограф, літературознавець і етнограф Мирослав Мороз²². У передмові до статті М. Мороз зазначає, що важко установити, чи І. Франко не завершив рукопис, чи його закінчення згубилося. Рукопис цього дослідження (зберігається в архіві І.Франка Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН України. – Ф. 3. – Справа 218. – С. 177), писаний рукою Франка, почерком, характерним для його рукописів кінця 80-х – початку 90-х рр. XIX ст. Текст на одній сторінці аркуша паперу не має титулу, і тому за заголовком М. Мороз взяв перші слова тексту «Верх Пікуя»²³.

У статті І.Франко відзначає, що гора Пікуй віддалена від села Кривки лише на милю (7 585,6 м). Характер гірської флори виразнюється, коли починати підніматися на вершину гори. Перед людським зором «...починають показуватися доохресні верхи гір, на полі зеленіє подекуди рідка гірська рослина, а між туманом блищать ся то тут то там, неначе слеза, гірські хрустали, звані арагонітами, або мармароськими діамантами. Ті хрустали бувають на чверть або на пів цаля (цаль у Галичині = 24,8 мм. – В. Г.) завдовжки, а коли зрослі, то й на цаль. На галицькім боці вони досить рідкі; ми знаходимо їх на вершках гір Параски, Лізі, Явірника (вершини Карпатських гір – В. Г.) і далі аж в Рабім коло Балигорода, повіту Саніцького; на

угорським боці вони знаходяться скрізь по горах Берегського і Мармероського комітатів (повітів. – В. Г.)»²⁴. На самому верхів'ї гори І.Франко зауважив великий камінь недалеко понад криницею завдовжки 576 см та 460,8 см завширшки, на якому повіризувані «якісь невиразні, тепер уже значно позатирані взори (візерунки. – В.Г.), та між ними ще досить виразно можна розпізнати два великі хрести: один латинський, а другий грецький. Камінь той був колись ще далеко більший, та недавно відколов хтось від нього великий кусень, що ще й досі лежить біля нього, нібито на млиновий камінь»²⁵. У цій статті Франко виявляє свої неабиякі знання з мінералогії.

Поряд з позитивними враженнями у І.Франка на Турківщині в період 80-х та 90-х р. XIX ст. були і негативні. Вони, передусім, пов'язані з його третім ув'язненням. 16 серпня 1889 р. під час арешту І.Франко перебував у селі Диньовій, де гостював в будинку о.Кузіва. Тут в товаристві панночок Дегенівних, дочок російського генерала, й тамтешнього дідича Волковицького, з котрим ходив на прогулянки, ловив рибу та добре проводив час²⁶.

Австрійський жандарм на прізвиське Прийма, який за наказом комісара Турківського староства Альберта брав участь у затриманні Івана Франка та сестер Марії і Наталі Деген у селі Дидьовій у 1889 р., у своїх спогадах-покаяннях помиляється при визначенні дати цієї події, називаючи 1890 рік, тоді як дійсно усе відбулося в серпні 1889 р. Не був він добре обізнаним й з іншими подробицями цієї події. Річ у тому, що з Наддніпрянської України в Галичину за завданням видатного вченого, публіциста і суспільно-політичного діяча Михайла Драгоманова влітку 1889 р. завітав гурт київських студентів. Вони мали на меті ознайомитися з суспільним рухом, що організовувався під впливом І.Франка, і водночас започаткувати пересилання в Росію конспіративної дипломатичної літератури²⁷. Сестри Деген разом з І.Франком вибралися у гірські села Турківщині та на якийсь час влаштувалися у священника Івана Кузіва в Дидьовій. Сюди прибули Альберт і жандарм Прийма. Вони зробили обшук, а відтак, як твердить автор згадок, затримали І.Франка та Наталію і Марію Деген. Через Дзвиняч, Тарнаву й Шандровець повезли до Турки, а звідси комісар відрядив їх до Львова. Такою подією розпочалося третє ув'язнення І.Франка, яке тривало 10 тижнів.

Про подробиці арешту І.Франка та його товаришів Прийма згадує: до нього, «як до команданта постерунку в Лімній, приїхав перед полуднем комісар староства з Турки п. Альберт. Мене всі урядники знали, бо у мене в Лімній була добра кухня, добрі угорські вина, і тому всі урядники до мене заїжджали, часом навіть сам староста. З комісаром Альбертом я жив дружньо. Він приїхав з Турки кепськими кінями. Просив мене о зміну коней і заявив, що поїдемо оба до Дидьової, до о.Кузія

(Кузова. – В. Г.), в котрого домі живе якийсь російський письменник і дві панни з Росії. Щодо цих осіб є підозріння, що управляють шпигунство. Доніс про це дідич-поляк, власник села Люгня і часті Дидьової п. Раціборський»²⁸. Сам Прийма про Франка нічого не знав і не чув, проте з Іваном Кузівим у нього були приятельські стосунки. Щоб його застерегти від проблем, він передав через «жидка» Мордка Каца, який прислужувався жандармерії, лист-попередження про їхній візит. Затягуючи час для того, щоб посланець прибув на місце швидше від них, Прийма з комісаром проїхавши 8 кілометрів зупинилися в селі Боберки перед корчмою. Сам Прийма відправив погонича до шинку по тютюн, хоча він не мав у ньому потреби. Потім він «перепросив комісара, зліз з воза й непомітно витягнув залізну затичку з осі заднього колеса. Візник заговорився трохи в корчмі з людьми. Комісар почав злоститися, що так довго не вертає. Я побіг до корчми по візника. В сінях я дав йому цю затичку та приказав, щоб як колесо злетить з воза – він зліз і пішов її шукати, та щоб він нарочком шукав її довго..., щоб ми не заїхали скоріше до Дидьової, як цей жидок – мій тайний посланець...»²⁹.

Посланець Прийма прибув вчасно у помістя дидьовського священника і віддав повідомлення теці о.Кузіва. В цей час пароха і його гостей не було вдома, бо вони вибралися на Сян ловити рибу. Господиня, прочитавши повідомлення, дуже перелякалась. Паливши вогнище в печі для випічки хліба, вона в моторошності перед інспектуванням вкинула масу документів і книг до печі. В час приїзду жандармерії о.Кузіва з товариством ще не було, проте згодом, вони прийшли. Тоді почалося ревізування. Війт, комісар і Прийма обшукали будинок, нічого не забрали. Сам же комісар поводить себе дуже ввічливо і дещо розпитавши, заявив, що староство одержало наказ з намісництва, щоб обох панночок Дегенівних і І.Франка арештувати й делегувати до Львова. І. Франко в цей час не привертав до себе великої уваги, проте панни, склали враження підозрілих. Опісля отець Кузів дав віз, і комісар разом з панянками й І.Франком поїхали через Дзвиняч, Тарнаву й Шандровець до Турки, звідки направили їх до Львова³⁰.

Деталізуючи склад групи і час її перебування на Турківщині в 1889 р., варто згадати, що крім І.Франка, Наталії і Марії Деген, туди приїздили їхні брати Сергій та Осип Маковей. Всі вони проживали в Дидьовій з 21 по 29 липня³¹. У своїх спогадах сучасник і знайомий І. Франка священник Зиновій Флюнт згадував у 1927 р.: «Прегарна, затишна околиця, з в'ючимся між лісистими горами Сяном, мусила манити покійного поета, який на феріях (у відпустці – В.Г.) хотів відпочити. Гостинний дід Івана Кузіва був усе отвертий для наших передових людей. Він, будучи людиною глибоко начитаною та прегарним оповідачем, любив товариство

письменників, між якими відпочивав душею, забуваючи, як мені говорив, те сирітство, в якому жив, повдовівши дуже рано»³². Не тільки сам Прийма, а й З. Флюнт свідчить, що цей жандарм примудрився передчасно і досить розважливо застерегти родину І.Кузіва про обшук. «Налякана тітка (теща Івана) Леонтина Березинська, повідомлена заздалегідь про намірений трус знайомим жандармом Приймою, спалила зі страху чи не половину цінної бібліотеки отця Івана та всю переписку з поетом. З димом пішли і старі метрики, так була залякана стара тітка! Цей трус налякав священника так, що він перестав гостити в своєму домі наших передових людей. І. Франко перестав бувати в нього, щоб не наразити його на труси та на можливі неприємності з боку духовної влади. Бо при цім трусі вийшло наяву, що Франко проживав «як небезпечний чоловік» у домі отця Івана під надзором жандармерії...»³³.

Відомим є факт, що у 1890 р. Турківщина, як і інші регіони Східної Галичини, переживала кризу – небезпеку поширення голоду. В одному із своїх досліджень³⁴ І.Франко зауважив, що у Турківському повіті в 14 населених пунктах 4 041 особа страждає від нестачі хліба і ще близько 6 500 особам така участь загрожує найближчим часом. Найгіршим становище є в містечках. Так, з Турки надходять повідомлення, що там безхліб'я загрожує майже всім мешканцям, з Борині доходять звістки, що тут «голод панує завше, а найбільший – зараз». У Боберці: «Голод панує вже нині, а навесні не буде чого їсти всьому селу, за винятком 24 господарів». У селі Яблуневі, що так само, як Бориня відноситься до маєтку барона Лібіга, «голод пустив коріння, великий неврожай, 150 осіб уже вдаються до ласки інших, тобто жебрають»³⁵.

На ці сигнали про масштаби небезпеки голодування на Турківщині, які І.Франко оповістив у газеті «Kurjer Lwowski», «Gazeta Lwowska» навела спростування: у цьому повіті «картопля вродила так добре, що її вистачить до нового врожаю. Проте в деяких місцевостях бракує кормів». Ознайомившись з такими переконливими фактами, які подала «Gazeta Lwowska», І.Франко робить висновок, що «...полемізувати з таким цифровим і детальним спростуванням ми не маємо ніякої можливості; проти голосливого й безіменного заперечення пошлемося тільки на цифри наших повідомлень, які походять з джерел, на які де-не-де спираються й самі спростовувачі. А саме – від парафіяльної адміністрації»³⁶.

Аналізуючи соціальне становище регіону, дослідник зауважив: в 1890 р., в Турківському повіті смертність трохи перебільшує народжуваність, що є наслідком «інфлюенції» (грипу. – В. Г.)³⁷. Густина населення в Турці складає близько 43 особи на кілометр квадратний³⁸. Розглядаючи регіони Східної Галичини щодо віросповідання, він відзначає, що у Турківському повіті менше, ніж 10% населення

належить до римо-католицької церкви і 86,08% мешканців належать до греко-католицького віросповідання³⁹. Також дуже прикрим є й той факт, що вище окреслений район характерний масовою неписьменністю (більше 60%)⁴⁰.

Після кількох відвідин Турки наприкінці 1891 р. І. Франко намагається повідомити читача про свої враження від них. У січні 1892 р. польська газета «Kurjer Lwowski» опубліковує його реферати «Народне віче в Турці»⁴¹. Черговий номер приносить читачеві всебічну кореспонденцію «Руське віче в Турці»⁴². Через кілька днів восьмий номер названої газети подав допис І. Франка «З турецьких ефектів»⁴³.

У статті «З турецьких ефектів» він повідомляє про ситуацію і деталі, пов'язані з його ув'язненням після віча. Жандармське стеження за І.Франком розпочалося зразу ж, щойно він завітав до Турки, а саме – 29 грудня 1891 р. Скориставшись гостинним запрошенням свого знайомого ще з навчання священника Г.Солтикевича, І.Франко попрямував до нього в село Верхню Ботельку, що біля Борині, маючи намір з нього через Комарники, Красне і Задільське добратися до м. Сколе, а далі залізницею до Львова. Проте заметілі спонукали І.Франка відмовитись від запланованого курсу. Провівши кілька днів у Г.Солтикевича, він 2 січня 1892 р. завітав у село Нижню Ботельку. Коли ж Г.Солтикевич довідався, що І.Франко цікавиться стародруками і українською бібліографією, то дав пораду йому передивитися церковні книги у Верхній Ботелці і в селі Яворові. Тут учений ознайомився з рідкісними виданнями XVII століття і зробив їх докладні описи⁴⁴. Зі статті дізнаємося, що в неділю І.Франко вирішив повернутися до Турки і далі поштовим транспортом через Старосамбірщину потрапити до залізничного вокзалу в Хирові. Як тільки він виїхав на загальну дорогу з двору Г.Солтикевича, до нього наблизився жандарм і затримав його. Через Бориню на санях, які надав для переїзду І.Франку Г.Солтикевич, під жандармським наглядом вчений прибув до Турки. На щастя, тут ще був депутат сейму К. Телішевський, який теж брав участь у вічі і добре знав І.Франка. Він й допоміг письменнику виплутатись із прикрого становища. Цю халепу І.Франко назвав «турківською «Одіссеєю», яку з властивим йому гумором і вправністю розгорнуто виклав у вищезгаданій замітці»⁴⁵.

Виступи І.Франка на вічі, які проходили в кінці грудня 1891 р. в залі повітової ради в місті Турці, його газетні матеріали свідчать про відверте прагнення письменника надати громадсько-політичному життю краю визвольного характеру. І.Франко завзято підтримував і пропагував закономірність впровадження загального виборчого права, таємного голосування, закликав до реформ, які б мали спрямовуватися на удосконалення системи народної освіти. Звернувши увагу на те, що з 64 громад Турківщини тільки в 23-х діти здобували освіту,

І. Франко писав: «Для характеристики тих шкіл додамо те, що довелось почути від селян і священників, що в декотрих громадах школи існують років 80, а в громаді ніхто не вміє ні читати, ні писати»⁴⁶.

Ще до особливостей проходження віча, його постанов та своїх неприємностей після нього І. Франко звертається ще раз у статті, надрукованій 15 січня 1892 р. у журналі «Народ»⁴⁷. Порівнюючи її із попередніми статтями, видно, що вона подає багато нового матеріалу з історії краю, оцінку найактивніших представників його інтелігенції. На хід віча І. Франко намагався впливати не лише приватними виступами, а й тими порадами, що їх давав авторам рефератів. Значний інтерес викликає стаття й тим, що в ній подано короткий аналіз виступів на вічі учасників з Верхньої Ботелки, Комарників, Лімни, Мшанця та Хацова. Оцінюється громадська і частково наукова та дослідницька діяльність Михайла Зубрицького, етнографічно-фольклористичні заняття Саломона Щасного, який був парохом у Комарниках⁴⁸. І. Франко зазначає, що у запропонованих на вічі розмовах, також порушувалися питання програми радикалів. Економічна і політична частина програми була схвально прийнята слухачами. Проте були деякі моменти розчарування щодо радикалів, які спричинилися їхньою недовірою до церкви, а особливо їхніх поглядів стосовно celibату (безшлюбності священників). Також висувалися гасла проти впливу духовенства на школи, оскільки воно не може провадити школи у течії, яка «нам видається єдино пожадною...» і є непотрібною для подальшого прогресу людю⁴⁹. Про віче у Турці І. Франко згадує й в публікації «Конструктивні і деструктивні елементи», де зазначає, що спостереження і враження від перебування в повіті прислужилися йому і для літературно-художніх творів⁵⁰.

Аналогічні мотиви зустрічаються в турківському циклі матеріалів І. Франка і його комедії «Учитель»⁵¹. Тут представлено ряд епізодів з життя героїв твору, котрі дуже перегукуються з розповідями І. Франка про побачене в 1891-1892 рр. у Турці. Автор часто нагадує про жадливу запущеність освіти та про формальне існування освітніх закладів. У третій дії комедії своїм виступом селянин Товкач заявляє: «...Адже ж у нас уже звиш 20 літ школа. Зразу нас били та мучили, щоб ми школу заклали. Добре. Ми зложили. Тоді нас обдерли до сорочки на будову. Добре, ми збудували. Тоді показалося раптом, що для нашої школи нема вчителя, і вона три роки стояла пусто. А врешті надали вчителя, той жив у нас 15 літ і нічого не вчив (...), на людей скарги писав, а прийшлося що до чого, як бувало пан шпектор на візитації приїде, то з сусіднього села хлопців позичав...»⁵².

Подібний опис знаходимо й у віршованому оповіданні (поемі) «Вандрівка Русина з Бідою»⁵³. Приїхавши до Турки, Русин запитав: «...», «Є в вас шко-

ли?» – «Є, та дуже вчать поволі: школа в селі вже літ сто, а письма не зна ніхто»⁵⁴. Хоча цей твір має сатиричний характер, проте його зміст побудований на справжніх прикладах. Окрім Турки, тут фігурують назви багатьох міщовостей всієї Галичини. Згадуються, зокрема, і річка Сян, містечка Ярослав, Тучапи, Перемишль, Сянок (сьогодні ці міста у Польщі), Хирів, Самбір, Дрогобич, Борислав, Стрий, Лисятичі, Болехів, Станіславів, Коломия, Снятин, Чернівці, Садгора, Кіцмань, Заліщики, Мільниця, річка Збруч⁵⁵.

Пережите на Турківщині І. Франко досить вдало описав в оповіданні «Острий-преострий староста»⁵⁶, зокрема, розгорнуто відобразив свій арешт (у Турці). І. Франко стверджує, що в час його арешту старостою в місті був пан Зам'ятальський, віком 45 років. Саме він видав розпорядження про його арешт жандармові Бордуляку, який провадив арештованого до міста більше як «20 кілометрів, горами, лісами і дебрями»⁵⁷. Коли І. Франко прибув з провідником-жандармом до резиденції старости, то йому було влаштовано допит. На запитання війта про його діяльність в повіті, І. Франко замість відповіді «поклав перед ним свою записну книжку, де... позаписував народні пісні і бібліографічні виписки із старих церковнослов'янських друків, знайдених... в церкві того села, – розуміється, руськими і церковнослов'янськими буквами. Пан староста вхопив книжку і почав перегортати картки»⁵⁸. В цьому оповіданні віднаходимо деякі незрозумілі факти чи перекручення, зроблені І. Франком. Зокрема, вищезгаданий староста був (нібито) шкільним товаришем І. Франка, якому він часто «вироблював (розв'язував. – В. Г.)... шкільні задачі... помагав... при натуральнім (державнім. – В. Г.) екзамені...»⁵⁹. Через два роки після цієї okazji І. Франко зустрів старосту Зам'ятальського на «Мар'яцькій площі у Львові», де дізнається про його кар'єрний злет. Після коротких переговорів вони залишаються друзями⁶⁰. Отже, вірогідно, що події і особи, які фігурують у Франковій розповіді про його арешт в Турці цілком реальні, а прізвища героїв, мабуть, вигадані.

У науково-публіцистичних працях І. Франка чільне місце посідає культура та побут населення Турківщини. Під час етнографічної експедиції на теренах Бойківщини у 1904 р. І. Франко разом з іншими чільними вченими Наукового товариства ім. Т. Шевченка зробили другу велику зупинку у селі Дидьова. Проте їм зашкодила погана погода, яка завадила зібрати колекцію народних експонатів з елементів культурного та побутового життя місцевого населення і провести такі ж докладні дослідження, як у Мшанці. Пізніше учасники експедиції з Диньової попрямували через Локоть, Тернаву, Турочки до містечка Бориня, де їх гостинно прийняв місцевий парох Г. Мороз. Тут вони пробули 4 дні, впродовж яких було зроблено певні вимірювання, фотографії і дещо придбано. Після чого

мандрівники через Верхнє Висоцьке направилися до Смержа на терени Сколівщини⁶¹.

Під час етнографічних досліджень Турківщини І.Франко виокремив деякі особливості, притаманні тільки цій місцевості. Так у Дидьовій, Локоті, і частково в Лютовиськах будинки повернуті не на південь, як у попередніх місцях дослідження, а на схід. Саме у Дидьовій, де дорога проходить через село із заходу на схід, всі садиби, окрім єврейських, повернуті стінами без вікон до вулиці. Проте І.Франко не може пояснити, наскільки цей звичай тут поширений і які його витоки⁶².

Своєрідним було й те, що майже в усіх будинках печі збудовані без димарів, що дуже шкодило здоров'ю мешканців. Цей звичай був настільки розповсюдженим, що турківський окружний староста видав особливу директиву, у якій беззаперечно зобов'язав звести в старих хатах димарі і вивести їх на дахи. Оскільки жандармерія ревно стежила за реалізацією розпорядження, то незабаром у садибах Турківського повіту почали використовувати димоходи, які були виготовлені з дерева та глини, що було до вподоби вїтові. Проте жоден димар не мав сполучення з піччю і не міг пропускати диму, а хати як раніше залишалися димними. Кілька років по тому, коли у Турці з'явився новий, не такий суворий вїт, він призабув розпорядження свого попередника, і всі «бойки з певним злорадством скинули обридливі опудала із своїх дахів»⁶³. У селах Дидьова і Мшанець практично відсутньою була кераміка. Це пояснювалося тим, що гончарне ремесло у бойків не було розповсюдженим і розвинутим. Зазвичай посуд (глиняні горшки) вони купляли у містечках, які виробляли жителі долин⁶⁴.

Ще однією самобутньою рисою цього регіону було тваринництво. Літні та осінні ярмарки в гірських містечках Смерже, Бориня і Лютовиська відомі не лише в Галичині, а й в Угорщині. Вони відзначаються кількістю і красою волів, яких бойки приводять на продаж. З-поміж порід рогатої худоби особливо цінилися чотири: «кайли – світло-сіра довгорога порода угорської пушти; барни – чорна короткорога гірська порода; сивки – темно-сіра та рейти – червона порода. Вже самі ці назви вказують, що бойки здавна розуміються на породах та їх характерних рисах». Щодо відгодівлі овець, то мешканці Турківщини також не досягли нічого особливого, і ця галузь у них на межі зникнення⁶⁵.

Поряд з етнографією І.Франко досліджує особливості фольклору Турківщини. У трьохтомне видання «Галицько-руських народних приповідок» І.Франко умістив матеріал з таких місцевостей тодішнього Турецького (Турчанського) повіту, тепер Турківського району: сіл Диньова, Кіндратів, Лімна, Явори, містечок Смерже і Турка⁶⁶, сіл Бігтя, Ботелка, Гусне, Красне, Махновець, Ясениця Замкова⁶⁷, Бандрів, Боберка, Ботелка Нижня, Висіцько Вижне, Грозьова, Звиняч Горішній, Матків,

Соколики, Яблунька Нижня⁶⁸. Отже, до трьох томів приповідок увійшли матеріали, записані Франком в 21-й місцевості тодішнього Турецького (Турчанського) повіту⁶⁹. Левова частка цих приказок були зібрані на вічах і зборах, які проходили в регіоні, де учасники дискусій (селяни) так інтенсивно використовували у своїй мові, що І. Франко не встигав їх занотовувати⁷⁰.

Отже, Турківщина посідає досить вагоме місце в громадській, історико-краєзнавчій та етнографічно-фольклорній діяльності Івана Франка. Тут найбільше І. Франко контактував із І. Кузівим, який допомагав знайти йому будинок для купівлі та у дослідницькій роботі. Дослідник вивчав також флору і фауну цього регіону. Він обстежував джерело, з якого бере початок Дністер, піднімався на гору Пікуй. Тут письменник пережив свій третій арешт 16 серпня 1889 р., під час якого перебував в селі Диньовій, де гостював в будинку о.Кузіва. Велику увагу звертав на соціально-економічне становище краю, зокрема злидні, які переживали окремі громади Турківщини у кінці ХІХ ст.

Матеріали, які віднайшов І.Франко у вищеокресленому регіоні, прислужилися йому для написання чималої кількості науково-публіцистичних, художньо-літературних творів.

¹ Дем'ян Г. Таланти Бойківщини. – Львів: Каеняр, 1991. – 325 с.

² Див. напр.: Грицак Я. «...Дух, що тіло рве до бою...»: Спроба політичного портрета Івана Франка. – Львів: Каменяр, 1990. – 177с.

³ Там само. – С. 2.

⁴ Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886). – К.: Критика, 2006. – 631 с.

⁵ Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко / Кн. перша. Рід Якова. – Львів: Видавництво отців Василян «Місіонер», 2000. – 232 с.; Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко / Кн. друга. Цілком нормальна школа. – Львів: Видавництво отців Василян «Місіонер», 2001. – 204 с.; Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко / Кн. третя. Гімназія. – Львів: Видавництво отців Василян «Місіонер», 2002. – 360 с.; Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко / Кн. четверта. Університет. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – 472 с.; Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко / Кн. п'ята. Не пора! – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 426 с.; Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко / Кн. шоста. В поті чола. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 532 с.; Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко / Кн. сьома. Протистояння. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 584 с.; Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко / Кн. восьма. Роки страждань. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 346 с.; Горак Р., Гнатів Я. Іван Франко / Кн. дев'ята. Катастрофа. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 480 с.

⁶ Мельник Я. Апокрифічний код Франкового тексту // Записки НТШ. – Львів: Наукове Товариство імені Шевченка, 2005. – Т. ССЛ. – С. 67-93.; Мельник Я. Апокрифологія Івана Франка // Франкознавчі студії. Збірник наукових праць. – Т. ІІІ. – Дрогобич: Коло, 2007. – С. 194-225.; Мельник Я. І остання часть дороги... Іван

- Франко: 1908-1916. – Дрогобич: Коло, 2006. – 439 с.; Мельник Я. Іван Франко й *biblia aroscurpha*. – Львів: Видавництво Львівського католицького університету, 2006. – 526 с.; Мельник Я. Книги «високої поетичної стійності» чи «упадок смаку?»: І. Франко про поетику апокрифів // Франкознавчі студії. Збірник наукових праць. – Т. III. – Дрогобич: Коло, 2005. – С. 203-211.
- ⁷ Мельник Я. Іван Франко й *biblia aroscurpha*. – Львів: Видавництво Львівського католицького університету, 2006. – 526 с.
- ⁸ Дем'ян Г. Таланти Бойківщини. – Львів: Каменяр, 1991. – С. – 34-35.
- ⁹ Франко І. Спис моїх праць, що відносяться до історії літератури і етнографії // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1984. – Т. 41. – С. 66.
- ¹⁰ Див. докладніше: Франко І. До історії нашого відродження // Зоря. – 1886. – 8 (20) серпня. – № 15, 16. – С. 271-272.
- ¹¹ Дем'ян Г. Таланти Бойківщини. – Львів: Каменяр, 1991. – С. – 35.
- ¹² Franko I. Eine ethnologische Expedition in das Wojkenland, Zeitschrift fur osterreichische Volkskunde. – Lemberg, 1905. – Heft I-II. – S. 18; Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К., 1982. – Т. 36. – С. 70.
- ¹³ Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (Далі: ВРІЛ ім. Т. Г. Шевченка НАН України.) – Ф. 3. – Спр. 1615. – С. 489-490.
- ¹⁴ ВРІЛ ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Ф. 3. – Спр. 1631. – С. 487-488.
- ¹⁵ Франко І. Ярмарок у Смержу // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1979. – Т. 19. – С. 342-345.
- ¹⁶ Там само. – С. 342.
- ¹⁷ Там само. – С. 344.
- ¹⁸ Там само.
- ¹⁹ Дем'ян Г. Таланти Бойківщини. – Львів: Каменяр, 1991. – С. – 37.
- ²⁰ Мороз М. Верх Пікуя. Із краєзнавчої спадщини Івана Франка // Жовтень. – 1985. – травень. – № 5 (487). – С. 114.
- ²¹ Див.: Карта автошляхів. Львівська область. – ДНВП «Картографія». – 2003-2007 рр.
- ²² Мороз М. Верх Пікуя. Із краєзнавчої спадщини Івана Франка // Жовтень. – 1985. – травень. – № 5 (487). – С. 114-115.
- ²³ Там само. – С. 114.
- ²⁴ Франко І. [Верх Пікуя] // Мороз М. Верх Пікуя. Із краєзнавчої спадщини Івана Франка. – Жовтень. – 1985. – травень. – № 5 (487). – С. 114.
- ²⁵ Там само. – С. 114-115.
- ²⁶ Филипчак І. Спомини про великого бойка (Івана Франка). II. Справа арештування Франка в Диньовій у правдивому світлі // Гнатюк М. упор. Спогади про Івана Франка. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 529.
- ²⁷ Калинович В. Політичні процеси Івана Франка та його товаришів. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1967. – С. 125-126.
- ²⁸ о. Флонт З. Мої спогади про д-ра Івана Франка // Діло. – 1927. – 28 травня. – Ч. 117. – Рік XLV. – С. 2.
- ²⁹ Филипчак І. Спомини про великого бойка (Івана Франка). II. Справа арештування Франка в Диньовій у правдивому світлі // Гнатюк М. упор. Спогади про Івана Франка. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 529.
- ³⁰ Там само. – С. 529-530.
- ³¹ Дем'ян Г. Таланти Бойківщини. – Львів: Каменяр, 1991. – С. – 38.
- ³² Флонт З. Мої спогади про д-ра Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів: Каменяр, 1956. – С. 220.
- ³³ Там само. – С. 221-222.
- ³⁴ Франко І. Розміри лиха // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1985. – Т. 44. – Кн. II. – С. 189-195.
- ³⁵ Там само. – С. 189-195.
- ³⁶ Франко І. Град спростувань // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1985. – Т. 44. – Кн. II. – С. 204.
- ³⁷ Франко І. Скільки нас є? // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1985. – Т. 44. – Кн. II. – С. 312.
- ³⁸ Там само. – С. 313.
- ³⁹ Там само. – С. 315.
- ⁴⁰ Там само. – С. 317.
- ⁴¹ [Franko I.] Wic ruski w Turce // Kurjer Lwowski. – Lwyw, 1892. – № 3. – 3 Stycznia. – S. 1.
- ⁴² [Franko I.] Wic ruski w Turce // Kurjer Lwowski. – Lwyw, 1892. – № 4. – 4 Stycznia. – S. 1-2.
- ⁴³ [Franko I.] Z affetow Tureckich // Kurjer Lwowski. – Lwyw, 1892. – № 8. – 17 Stycznia. – S. 3.
- ⁴⁴ Ibidem.
- ⁴⁵ Ibidem.
- ⁴⁶ [Franko I.] Wic ruski w Turce // Kurjer Lwowski. – Lwyw, 1892. – № 3. – 3 Stycznia. – S. 1.; [Franko I.] Wic ruski w Turce // Kurjer Lwowski. – Lwyw, 1892. – № 4. – 4 Stycznia. – S. 1-2.
- ⁴⁷ Франко І. Віче в Турці // Народ. – Львів, 1892. – Рік. III. – 15 януаря. – Ч. 2. – С. 21-25.; Франко І. Віче в Турці // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 46. – Кн. II. – С. 85-94.
- ⁴⁸ Там само.; Там само.
- ⁴⁹ Там само. – С. 24-25; Там само. – С. 94.
- ⁵⁰ Франко І. Конструктивні і деструктивні елементи // Народ. – Львів, 1892. – Рік. III. – 15 януаря. – Ч. 2. – С. 20-21.
- ⁵¹ Франко І. Учитель // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1979. – Т. 24. – С. 65-122.
- ⁵² Там само. – С. 104-105.
- ⁵³ Франко І. Оси. IX. Вандрівка Русина з Бідою // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1979. – Т. 1. – С. 126-141.
- ⁵⁴ Там само. – С. 131.
- ⁵⁵ Там само. – С. 126-141.
- ⁵⁶ Франко І. Острий – преострий староста // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1979. – Т. 20. – С. 38-56.
- ⁵⁷ Див. про це докладніше: Там само. – С. 38-40.
- ⁵⁸ Там само. – С. 41.
- ⁵⁹ Там само. – С. 44.
- ⁶⁰ Див. про це докладніше: Там само. – С. 49-56.
- ⁶¹ Franko I. Eine ethnologische Expedition in das Wojkenland, Zeitschrift fur osterreichische Volkskunde. – Lemberg, 1905. – Heft I-II. – S. 18; Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 36. – С. 70.
- ⁶² Ibidem. – S. 27.; Там само. – С. 81.
- ⁶³ Ibidem. – S. 101.; Там само. – С. 85-86.
- ⁶⁴ Ibidem. – S. 101.; Там само. – С. 86.
- ⁶⁵ Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 36. – С. 96.

⁶⁶ Франко І. Передмова до першого тому (видання «Галицько-руські народні приповідки»). Львів, 1905) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1983. – Т. 38. – С. 302-306.; Франко І. Галицько-руські народні приповідки. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – Т. 1. – С. 292-296.

⁶⁷ Франко І. Передмова до другого тому (видання «Галицько-руські народні приповідки»). Львів, 1908) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1983. – Т. 38. – С. 318-322.; Франко І. Галицько-руські народні приповідки. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – Т. 2. – С. 399-403.

⁶⁸ Франко І. Передмова до третього тому (видання «Галицько-руські народні приповідки»). Львів, 1910) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1983. – Т. 38. – С. 323-326.; Франко І. Галицько-руські народні приповідки. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – Т. 3. – С. 394-397.

⁶⁹ Там само. – С. 327.; Там само. – С. 397.

⁷⁰ Франко І. Передмова до першого тому (видання «Галицько-руські народні приповідки»). Львів, 1905) // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. – К.: Наукова думка, 1983. – Т. 38. – С.295.; Франко І. Галицько-руські народні приповідки. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – Т. 1. – С. 286.

Summary

*Volodymyr Halyk
(Drohobych)*

Turkivshchina in public and scientific activity of Ivan Franko

In research public and scientific activity of Ivan Franko is reflected on the walks of life of Turkivshchyni, on the basis of what, the local history are analysed and ethnographic folklore aspects of research activity of writer in relation to the inhabited items of Turkivshchyni. On the basis of public activity and scientific inheritance of I. Franko it is exposed and considered historical, territorial administrative processes which took a place here, features of religious and spiritual life, socio-economic relations, in the outlined region.

УДК: 94(477.63) „19”

*Петро Брицький
(Чернівці)*

ПРОФЕСОР ІЗ ВІРДЖІНІЇ МАРК ТАУГЕР – АДВОКАТ СТАЛІНА ТА ЙОГО ОТОЧЕННЯ ЩОДО ПРИЧИН ГОЛОДОМОРУ В УКРАЇНІ

У статті автор спростовує твердження професора із Вірджинії (США) Марка Таугера про те, що колгоспи в СРСР були наділені перевагами, властивими державним підприємствам; що держава вкладала в них стратегічні інвестиції; виправдовування ним методів примусового в процесі колективізації; заперечування згубної політики Сталіна в ор-

ганізації Голодомору; і, найголовніше, заперечення Марком Таугером Голодомору й геноциду в Україні в 1932-1933 рр.

Ключові слова: колективізація, хлібозаготовки, голодомор, геноцид.

У передноворічному номері газети «2000» (28. XII.08), а потім 11 січня і 18 квітня 2008 р. американський професор університету Західної Вірджинії Марк Б. Таугер виступив з трьома розлогими статтями, в яких висвітлює стан радянського сільського господарства в 20 – початку 30-х років, колективізацію, політику Сталіна та його оточення в цих питаннях та причини голодомору в Україні. Громадянам України цікаво звичайно, знати точку зору з цих проблем сторонньої людини. Здавалось, що вчений, незаангажований політичною кон'юктурою, об'єктивно розгляне ці складні, надто важливі і трагічні для українського народу питання. Тим більше, що у вступі до другої статті він роз'яснює, якої методології повинен дотримуватися історик у своєму дослідженні. При цьому посилається на «Положення про стандарти професійної поведінки Американської історичної асоціації». Тобто Марк Б. Таугер подав заявку на додержання своєрідного кодексу честі при висвітленні обраної для дослідження проблеми.

Статті об'ємні. Перша – на 2, друга – на 1,5 і третя – на 3 газетні сторінки великого формату.

Перша – «Сталін, радянське сільське господарство і колективізація» була опублікована 28 грудня 2007 р. У ній автор розглядає зернову кризу і проблеми урожайності в СРСР, пошуки структурних форм радянського господарства Сталіном та іншими керівниками, причетними до розвитку держави, а також обґрунтовує необхідність введення колективного сільського господарства.

Підтримуючи аргументи Сталіна, висловлені ним 27 грудня 1929 р. у промові про переваги крупномасштабного фермерства, Марк Б. Таугер стверджує, що «зв'язавши колективізацію з проектом будівництва радгоспів, який стартував роком раніше, і наділивши колгоспи основними перевагами, властивими державним підприємствам, Сталін дав зрозуміти: він та інші керівники розглядали колективізацію як метод створення інфраструктури – сектора, в який держава готова вкладати стратегічні інвестиції, не вимагаючи негайного прибутку».

Тут варто зазначити, що Марк Б. Таугер подає це читачам як реальну дійсність щодо створення інфраструктури колгоспом і надання їм переваг, властивих державним підприємствам. Але ж, насправді, цього не було. Ніякої інфраструктури не тільки в 30-ті роки, але й у наступні десятиліття держава для колгоспів не створювала – ні будівництва доріг, ні електрифікації, ні водопровідної системи і т.п. На відміну від радгоспів, які за Конституцією вважалися «державними сільськогосподарськими підприємствами», колгоспи вважалися